

ELEGEŞT I (E 10) YAZITININ 5. SATIRINDAKİ DEVLET VE İKTİDAR SİMGELERİ**Nurdin USEEV*****Özet**

Metin bakımından Orhun yazıtlarına göre küçük olmasından dolayı fazla ilgi görmeyen ve harf sayısının çokluğu ile bazı yazıtların yıpranmış olmasından dolayı detaylı incelenmeyen Yenisey yazıtları son dönemlerde bilim adamlarının dikkatini çekmeye başlamış, üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Bu makalede de söz konusu yazıtların metinleri üzerinde tarama yapılarak devlet ve iktidar simgeleriyle ilgili bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda da Elegeşt I (E 10) yazıtının 5. satırında al uruğu (kırmızı bayrak), altunlğ keş (altın sadak), egnin yütim (omuz örtüsü), belde banım (beldeki kemer) kavram işaretlerinin ve diğer yazıtlarda da tuglug unvanının devlet ve iktidar simgesi olarak kullanıldığı tespit edilmiş; Yenisey yazıtlarının metinlerini tarihi, etnografî, içtimai ve diğer bilgilerden yoksun metinler olarak algılamak yerine daha ayrıntılı ve derinden incelemek gerektiği kanısına varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Köktürk harfli Yenisey yazıtları, devlet ve iktidar simgeleri, Elegeşt I yazıtı, uruğu, altunlğ keş.

**5TH LINE OF THE ELEGEŞT I (E 10) INSCRIPTION OR
SYMBOLS OF STATE AND RULE IN THE KOKTURK
LETTERED YENISEY INSCRIPTIONS****Abstract**

Yenisey inscriptions are smaller than Orhon inscriptions in terms of text. And there are a lot of variants of letters in the texts of the Yenisey inscriptions. Moreover some Yenisey inscriptions has been damaged. Therefore scientists are not interested a lot in Yenisey inscriptions. Yenisey inscriptions began to attract the attention of scientists in recent years, and many researches have been done on. In this article, we have tried to find information about symbols of state and rule by scanning on the texts of the inscriptions. As a result of this study was found that there are symbols of state and rule such as al uruğu (red flag), altunlyg kesh (gold quiver), egnin yütim (shoulder cloth), belde banym (waist-belt) in the Elegesht I (E 10) inscription. Also have been discovered the information indirectly related to symbols of state and rule, as in the form of title tuglug (flagged) in other inscriptions. Therefore, has been found that Yenisey inscriptions are not small texts a lack of historical, social, ethnography and other information, used to as it should.

Keywords: Köktürk lettered Yenisey inscriptions, symbols of state and rule, Elegesht I (E 10) inscription, uruğu (flag), altunlyg kesh (gold quiver).

* Dr.; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü; nuruseev@gmail.com

Ø. Giriş:

Bir halkın devlet olabilmesi için toprağının, devlet sisteminin, ordu teşkilatının ve hâkimiyetinin yanında bayrağının, devlet armasının ve millî marşının da olması gerekir. Eski Türk devletlerinde devletin simgesi olan kağanın veya kanın belirli hükümdarlık ve hâkimiyet sembolleri vardır. Bunlar unvan, taht, otag (hakan çadırı), tuğ ya da bayrak, kotuz (sorguç), davul, kemer, kılıç, yay ve kamçıdır (Kafesoğlu, 2000: 268; Koca, 2003: 70).

Köktürk harfli Yenisey yazıtlarının büyük bir kısmı 840-942 yılları arasında, Eski Türk devletlerinden birisi olan Yenisey Kırgız Kağanlığı döneminde yazıldığı için bu yazıtlarda kısmen de olsa bazı hükümdarlık ve hâkimiyet sembollerinin yer alması beklenmektedir. Yenisey yazıtları incelendiğinde de bunu doğrular kanıtların olduğu ortaya çıkmaktadır.

1. Eleğest I (E 10) Yazıtının 5. Satırı:

- **Orijinal metin:**

:>>9JxY&:>hM9N,N'f:İ7HJ>>AJ:>Ø4>J:ÇHYY'Y'Y'Y'

- **Metnin okunuşu:**

körtl(e) k(a)n : (a)¹ ur(u)nu : (a)ltunl(ı)g k(e)ş : (e)gn(i)n yüt(i)m² : b(e)lde b(a)n(i)m³ :

- **Metnin Türkiye Türkçesi'ne aktarımı:**

Körtle Han'ın kırmızı bayrağı, altın sadak, omuz örtüsü, beldeki kemeri.

Bu cümlede Körtle Kan adlı hükümdarın, hükümdarlık ve hâkimiyet sembollerinin sırasıyla sayıldığı açıktır. Hükümdarlık ve hâkimiyet sembolleri ile ilgili kavram işaretlerinin yer aldığı başka yazıtlar da vardır. Örneğin, bir erin, beyin ve hükümdarın hâkimiyet simgesi olan **altunl(ı)g keş** (altın sadak) birkaç yazıtta geçmektedir.

Kormuşin, Eleğest I (E 10) yazıtının bu satırını farklı şekilde yorumlayarak bu bayrak, altın sadak, omuz örtüsü ve kemeri Körtle Kan'ın değil, yazıt sahibine Körtle Kan tarafından verilen iktidar sembolleri olarak kabul etmektedir (Kormuşin, 1997: 238-239). Ancak bize göre bu açıklama tam ve doğru değildir. Öncelikle cümlede Körtle Kan'ın yazıt sahibinin omuzuna **al uruñuyu** örttüğünü, **altınl(ı)g keşi** beline bağladığını bildiren yüklem bulunmamaktadır. Bu yüklemelerin **yütim** ve **banım** kavram işaretleri ile verildiği düşünülebilir. O zaman cümle şöyle bir düzende olmalıydı:

¹ TEKHY'da *alp*.

² TEKHY'da *keşig ben ny ...m*. TOTG'da *egnin yüt(t)üm*.

³ TEKHY'da *bantım*.

körtle kan al uruğu egnin yütüm, altunlğ keş belde banım

Ancak, böyle olduğu zaman yazıt sahibi kendisi bağlamış olur. Çünkü **ban-** fiil kökü dönüşlülük eki almış bir fiil olacaktır. Bir de bu kavram işaretlerini fiil yerine isim olarak kabul etmek daha mantıklı olacaktır. Üstelik bayrağın omuza sarıldığı, örtüldüğü mantığa aykırı gelmektedir. Zaten adı geçen bilim adamı ileri sürdüğü görüşün yüzde yüz doğru olmadığını kendisi de belirtmektedir.

Bize göre bu cümlede yazıt sahibinin amiri, hükümdarı olan Körtle Kan'ın sahip olduğu iktidarlık simgeleri teker teker sayılmaktadır. İlk önce **al uruğusu**, ondan sonra **altunlğ keşi** gelmektedir. Bunlardan sonra gelen **egnin yütüm** kelime grubu da *eğın, omuz* anlamına gelen **egnin** ve anlamı daha belli olmayan **yüt-** fiiline, fiilden isim yapım **/-Im/** ekinin getirilmesi ile oluşan **yütüm** kavram işaretlerinden meydana gelerek omuz örtüsü kavram işaretini karşılamaktadır. **Belde banım** kelime grubu da **bel** kavram işaretine **/+TA/** bulunma hâli ekinin getirilmesi ile oluşan **belde** kavram işareti ve **ban-** fiiline fiilden isim yapım **/-Im/** ekinin getirilmesiyle yapılan banım kavram işaretinden oluşarak *beldeki kemerim, bağım* anlamlarını vermektedir. Doğal olarak “*Adı Uruğu Külig Togan Böğü Terken olan yazıt sahibi neden bunları anlatmıştır?*” sorusu ortaya çıkmaktadır. Yazıt sahibinin isminde **uruğu** kavram işareti yer almaktadır. Tenişev ve başında bulunduğu bilim heyeti kişi adlarında geçen **uruğu** kavram işaretini Rusça’da *bayrakçı, bayrak taşıyan subay, bayraktar* anlamlarına gelen **horunjiy, znameşik** kavram işaretleri ile karşılanmaktadır (Tenişev vd., 2001: 676). Bundan hareketle yazıt sahibi olan Uruğu Külig Togan Böğü Terken adlı kişinin Körtle Kan'ın bayrağını taşıyan bir bey olduğunu düşünmek mümkündür. Bundan dolayı devlet yönetimindeki kendi makamını göstermek amacıyla Körtle Kan'ın sahip olduğu iktidarlık simgelerini saymış olabilir.

2. “Bayrak” ya da “Al Uruğu” Kelime Grubu ve “Tuglug” Unvanı:

Yazıtlarda bayrak kavram işareti **uruğu** ve **tug** kavram işaretleri ile karşılanmıştır. Bunlardan **uruğu** kavram işareti düz anlamda kendi başına kullanılırken, **tug** kavram işareti kişi adında geçen **tuglug** kavram işaretinin kökü olarak yer almaktadır.

- **al uruğu:**

Al uruğu sıfat tamlaması yukarıda da verilen ‘körtle kan al uruğu, altunlğ keş, egnin yütüm, belde banım (*Körtle Han'ın kırmızı bayrağı, altın sadak, omuz örtüsü, beldeki kemeri*) (E 10, 5)’ cümlesinde geçmektedir. **Al** kavram işareti *kırmızı, açık kırmızı, turuncu* rengi bildirmektedir (Nadelyaev vd., 1969: 31). Bundan da ilgi çekici olanı aynı kavram işareti Divanü Lügati’t-Türk’te şöyle açıklanmaktadır: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılır, turuncu renkte bir kumaştır. Turuncu renge dahi al denir (DLT, I, 81). **Uruğu**

kavram işareti de *bayrak* anlamına gelmektedir (Nadelyaev vd., 1969: 615). Neticede **al uruğu** kelime öbeği *al bayrak*, *kırmızı bayrak* anlamına gelerek Körtle Kan'ın bayrağının kırmızı olduğunu göstermektedir. Zaten **al uruğu** sıfat tamlamasındaki **al** kavram işaretinin Divanü Lügati't Türk'teki açıklaması **al uruğu** kelime öbeğinin *kırmızı bayrak* anlamına geleceğine kuşku uyandırmamaktadır. Nogay destanlarında da bayrak yerine **al bayrak**, **sarı tu**, **ala tu**, **al calav** gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir (Küçük, 2010: 197).

Körtle Kan'ın bayrağının niçin kırmızı olduğunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Türklerin eskiden beri al bayrağı kullanmaları *al* ruhunun ateş tanrısı veya hami ruh sayıldığı devirden kalma bir hatıradır (İnan, 1987: 267). Karahanlılar'da hükümdarların bayrakları *al* renkli *turuncu* ipektendi (Köprülü, 1992: 247). Bunun nedeni de ateşin Türklerde temizliğin, hayat kaynağı olan güneşin simgesi olmasındandır. Bilindiği gibi Kırgızlar cesedi yakınca temizleneceğine inanıyorlardı. Kırmızı da ateşin, güneşin rengi olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Ögel, Köktürklerde al rengin aynı zamanda hakanlık simgesi olduğunu belirterek Köktürk kağanı, Mohan Kağan'ın ve Oğuz Kağan'ın gözlerinin al olmasını buna bağlamaktadır (Ögel, 1991: 404).

Demek ki **al uruğu** sıfat tamlamasındaki **al** kavram işareti bayrağın kırmızı olmasını bildirmekle beraber kağanlık, erdemlik, mutluluk, olumluluk, temizlik ve murat simgesi olarak da yer almaktadır.

Divanü Lügati't Türk'te bayrakla ilgili bir diğer kavram işareti olan **tuğ** madde başı açıklanırken vilayeti ne kadar çok, payesi ne kadar yüksek olursa olsun bir bey veya hükümdarın tuğ, bayrak sayısının dokuzdan fazla olamayacağı, bu bayrakların turuncu renkte, ipekten veya kumaştan yapıldığı, çünkü Türklerin bunu uğur saydıkları anlatılmaktadır (DLT, III, 127).

Yukarıda, söz konusu kelime grubunun geçtiği yazıtın sahibinin Körtle Kan'ın bayrak taşıyıcısı, bayraktarı olabileceğini, bundan dolayı yazıtında Körtle Kan'ın iktidarlık sembollerini belirttiğini ifade etmiştik. Bayrak halk bütünlüğünün ve bağımsızlığının sembolü ve halkın koruyucu ruhunun barındığı **kutsal mekândır**. Aynı zamanda bayrak, savaşta ordu merkezinde, hükümdarın yanında olup asker hareketini yönlendiren, yöneten sembol olarak kullanılır, zaferde yüksek yere dikilir, mağlubiyette yere indirilirdi (Sovetova ve Muhareva, 2005: 95-96). Dolayısıyla bayrak küçük subaylar tarafından taşındığı gibi üst rütbedeki subaylar, yani beyler tarafından da taşınmıştır. Uruğu Külig Togan Böğü Terken de bayrak taşıma onurunu kazanmış bir şahıs olarak ebedî taşında bunu bir övünç ve onur kaynağı olarak dile getirmiştir.

Yenisey yazıtlarının, bu bağlamda Elegeşt I (E 10) yazıtının da Kırgız Kağanlığı'ndan kalma bir yazıt olması sebebiyle Körtle Kan'ın, yani Kırgız kağanlarının ve hanlarının bayrağının kırmızı olması başka kaynaklarda da geçmiş olmalıdır. Çin kaynaklarında Köktürk ve Uygur dönemlerinde kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında kırmızı bayrak bulunduğu ve halkın buna saygı gösterdiği belirtilmektedir (İnan, 1966: 71-75; Köprülü, 1992: 248). Yazıtlardaki bilgiler ile diğer kaynaklardaki bilgilerin örtüşmesi yazıtların değerini artırmakta; yazıtlar üzerinde tarihî, etnografik ve kültürel açıdan çalışmalar yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

- **tuglug:**

Bayrak, sancak anlamına gelen **tug** kavram işareti (Nadelyaev vd., 1969: 584) yazıtlarda 'tokuz yaşda **tuglug** kanka tapdım, erdim (*Dokuz yaş(in)dan (beri) Tuglug Kan'a hizmet ettim, erleştim*) (E 60, 1)' cümlesinde yer alan Tuglug Kan kişi adında geçmektedir. Bu kavram işareti **tug** kökünden ve sahip olma bildiren /+IIg/ ekinden oluşarak *bayraklı, sancaklı anlamına* gelen unvan yapmaktadır. Bu kavram işareti Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtlarında da geçmektedir. Örneğin, Şine Us yazıtının kuzey yüzünde geçen 'kara kum aşmış, kögerde, ömür tagda, yar ögüzde üç **tuglig** türk bodun... (*Kara Kum'u aşmış, Köger'de, Kömür Dağı'nda, Yar Irmağı'nda üç tuğlu Türk halkı...*)' cümlesinde *bayraklı, tuğlu* anlamına gelmektedir (Mert, 2009: 216-218). Tuglug Kan kişi adıyla anılan kanın, hükümdarın bayrağı, tuğu olduğu bildirilerek hem onun özgürlüğü belirtilmekte hem de bayraklı olmanın bir onur kaynağı olduğu ortaya koyulmaktadır. Hükümdarların **tuglug** kavram işareti ile anılması, yazıtlarda ve Divanü Lügati't-Türk'te bu kavram işaretinin yer alması Türkler arasında bu kavram işaretinin yaygın bir şekilde kullanıldığını kanıtlamaktadır. Örneğin, Divanü Lügati't-Türk'te **tokuz tuglug kan** "dokuz bayraklı han" ibaresi bulunmaktadır (DLT, III, 127).

Eskeeva, **tug** kavram işaretinin Moğolca'da *bayrak* anlamından başka *yumak* anlamına geldiğini, **tug üs** (yumak saç), **tug övs** (atın yumak kuyruğu) kelime gruplarını oluşturduğunu belirterek Türk tarihinde atın kuyruk, yal / yeke kılından bayrak yapma geleneği olduğunu ileri sürmektedir. Buna kanıt olarak da Kazaklarda kişi öldüğünde çadıra at kılından bayrak asma geleneğini göstermektedir (Eskeeva, 2007: 120). Bu gelenek Kırgızlarda da 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğine göre eski Türklerde at kılından bayrak yapma geleneğinin var olduğunu söylemek mümkündür.

3. Altunlıg Keş (Altın Sadak) Sıfat Tamlaması:

Altunlıg keş sıfat tamlaması da *altınlı* anlamına gelen **altunlıg** kavram işareti ile *sadak* anlamına gelen **keş** kavram işaretinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur ve *altın sadak, altından*

yapılmış sadak anlamına gelmektedir. Cümledeki kullanılışına göre bele bağlandığı anlamına ulaşılmaktadır.

Altunlıg keş sıfat tamlaması üç yazıtta yer almaktadır: **altunlıg keşig** belimte bantım (*Altın sadağı belime bağladım*) (E 3, 2), körtle kan al uruğu, **altunlıg keş**, egnin yütüm, belde banım (*Körtle Han'ın kırmızı bayrağı, altın sadak, omuz örtüsü, beldeki kemeri*) (E 10, 5), elim kanım esizime adırıldım, **altun keş** adırıldım (*Devletimden, hükümdarımdan, kıymetlilerimden, altın sadaktan ayrıldım*) (E 25, 3).

İlk cümlede devletinde **yemlig** olan yazıt sahibi altın sadağı beline bağladığını belirterek altınlıg keşin belirli bir görevin, unvanın simgesi olduğunu ifade etmektedir. Altın sadak ikinci cümlede Körtle Kan'ın iktidarlık sembolleri içinde yer almakta, üçüncü cümlede ise merhum altın sadağı devleti ve hükümdarı ile bir arada anarak onlardan ayrıldığını söylemektedir. Bu sayede **altunlıg keşin** Orta Asır Güney Sibiryaya Türk boylarının sosyal hayatında önemli bir simge olduğu sonucuna varılabilir. Ugdijekov eski Hakas, yani Kırgız devletinde iktidar ve hâkimiyetin unvan ve belirli sembollerle gösterildiğini ve bu tür sembollerden birinin de altın keş olduğunu belirtmektedir (Ugdijekov, 1998: 40). Dobjanskiy Avrasya göçebe ve yarı göçebe boylarının bel kuşamlarının semantik aspektinin yeterince incelenmediğini belirttikten sonra bel kuşamlarının bireyin savaşta gösterdiği kahramanlık sonucunda elde edildiğini, askerî ve yönetim hiyerarşisindeki yerini gösteren pasaport görevinde kullanıldığını ifade etmektedir (Dobjanskiy, 1984: 10). Kızlasov, bir erkek er at olarak toplumun bütün haklara sahip bir üyesi olduğunda ona arma damgası, kâse ve bel kuşak takımı verildiğini belirtmektedir (Kızlasov, 2001: 135).

Sadağın altından olması ayrı bir anlam taşımaktadır. Çünkü altın bireyin sosyal statüsünü belirtmekle beraber merhumun köklü, kutsal soydan geldiğini, seçkin olduğunu da bildirmektedir (Dobjanskiy, 1990: 77).

4. Belde Banım (Beldeki Kuşak, Kemer):

Yukarıda “körtle kan al uruğu, **altunlıg keş**, egnin yütüm, belde banım (*Körtle Han'ın kırmızı bayrağı, altın sadağı, omuz örtüsü, beldeki kemeri*) (E 10, 5)” ifadesindeki **belde banım** kelime öbeğinin **bel** kavram işaretine /+TA/ bulunma hâli ekinin getirilmesi ile oluşan **belde** kavram işareti ile **ban-** fiiline fiilden isim yapım /-Im/ ekinin getirilmesiyle yapılan **banım** kavram işaretinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu *beldeki kemerim, bağım* anlamlarını verdiğini ileri sürmüştük. Fiilden isim yapım /-Im/ eki ile Eski Türkçede *giymek* anlamına gelen **ked-** fiilinden *giyim, kuşam* anlamına gelen **kedim, var, mevcut** anlamına gelen **bar** kavram işaretinden *varlık, zenginlik, mal-mülk* anlamına gelen **barım** gibi kavram işaretleri yapılmıştır.

Belde banım kelime öbeğindeki **banım** kavram işaretini de yukarıdaki kavram işaretleri gibi *bağlamak, bağlanmak* anlamına gelen **ban-** fiiline **/-Im/** ekinin getirilmesi ile yapılan ve *bağ, kemer* anlamına gelen bir isim olarak açıklamak mümkündür. Böyle olunca bu kelime öbeği *beldeki kemer, bağ* anlamına gelmektedir. Beldeki kemer, bağ ise bir hükümdarlık ve hâkimiyet sembolü idi. Örneğin, Oğuz Kağan Destanı'nda kağanlık sembolü "Altın bel bağı"dır. Cengiz Han'da bu, bez veya ipek üzerine yapılmış altın bir kuşaktı (Ögel, 1991: 364). Ayrıca, bel bağı gücü de simgeliyordu (Aybarşa, 2004: 23).

5. Egnin Yütüm (Omuzdaki Bez, Dikiş):

Yukarıda **egnin yütüm** kelime grubunun da *eğnin, omuz* anlamına gelen **egnin** ve anlamı daha belli olmayan **yüt-** fiiline fiilden isim yapım eki **/-Im/**'ın getirilmesi ile oluşan **yütüm** kavram işaretlerinden meydana gelerek *omuz örtüsünü* ifade edebileceği ileri sürülmüştü. Burada açıklanması gereken kavram işareti **yüt-** fiilidir.

Levitskaya başta olmak üzere bilim adamları *yüksük* anlamına gelen **yüvse** kavram işaretini açıklarken Ligeti'den hareketle bu kavram işaretinin *korunmayan* ve *büyük dikişle dikmek* anlamına gelen ***yü-, *yi-** fiil kökünden türetilmiş ***yüg, *yig, *yük, *yik** isimden geldiğini ifade etmektedirler (Levitskaya vd., 1989: 257). Biz de burada çok olasılıklı olduğunu belirterek bazı görüşleri ileri sürdük. **Yütüm** kavram işaretinin fiil kökü olduğunu düşündüğümüz **yüt-** fiili de *büyük dikişle dikmek* anlamına gelen ***yü-, *yi-** fiil kökü⁴ ile fiilden fiil yapan **/*-t/** ekinden oluşan ve *dikmek* anlamına gelen bir fiil olabilir⁵. Buna da fiilden isim yapım **/-Im/** ekinin getirilmesi ile *dikiş, bez, örtü* anlamına gelen **yütüm** kavram işareti yapılmıştır. Bu dikiş ya da bez bugünlerde ordu, polis teşkilatı gibi alanlarda kullanılan apolet gibi bir sembol görevi yerine getiriyordu. Bu fikrimizi kanıtlayan bir bilgi XI. asrın başında düzenlenen Çince *Sin Tan Şu (Sin Sülalesinin Yeni Tarihi)* adlı kaynakta Yenisey Kırgızları hakkında verilen bilgilerde bulunmaktadır. Bu kaynakta Yenisey Kırgızlarının askerî araç-gereçleri hakkında şöyle denmektedir: Atlı süvarileri ellerini, bacaklarını ağaç kalkanlarla korurlar. Omuzlarına da kılıç ve yay okundan koruması için yuvarlak örtü koyarlar (Cusaev vd., 2003: 48). İşte burada anlatılan omuz örtüsü yukarıdaki **egnin yütüm** kelime öbeği ile adlandırılmış olabilir.

⁴ Cengiz ALYILMAZ, "Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Bir Kaç Düzeltme" başlıklı makalesinde **yi-** fiilinin farklı anlamlarına da dikkat çekmekte ve bu kavram işaretinden yapılmış **yi** sözcüğünün Bilge Tonyukuk yazıtında *birbiri ardınca, birbirini takip ederek* anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir (Alyılmaz, 2000: 103-112).

⁵ Ramstedt **yet-** fiilini **yi-** köküne ve ***-t** ekine ayırmıştır (Levitskaya vd., 1989: 194).

Sonuç:

Elegeşt I (E 10) yazıtının 5. satırında geçen **al uruğu** (kırmızı bayrak), **altunlig keş** (altın sadak), **egnin yütüm** (omuz örtüsü), **belde banım** (beldeki kemer) kavram işaretleri ve diğer yazıtlarda geçen **tuğlug** unvanı eski Türk devletlerinde (bu bağlamda Kırgız Kağanlığı'nda) devlet ve iktidar simgesi olarak kullanılmıştır.

Kısaltmalar:

vd.: ve diğerleri

E: Yenisey yazıtlarının numaralandırılmasında kullanılan kısaltma

TEKHY: Tekin, Elegest (Körtle Han) Yazıtı

TOTG: Tekin, Orhun Türkçesi Grameri

Kaynaklar:

- ALYILMAZ, C. (2000). Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Bir Kaç Düzeltme. *Türk Dilleri Araştırmaları -György KARA Özel Sayısı-*, C. 10, İstanbul-Berlin, 103-112.
- AYBARŞA, İ. (2004). *Uttık Medeniyet Konteksindegi Düniyenin Tildik Sureti (salıstırmalı-salgastırmalı lingvomedeni saraptama)*. Filologiya gııııdarınıñ doktori derejesin alu üşin dayındalgan dissertatsiyanıñ avtoreferatı, Almatı.
- CUSAEV, K. vd. (2003). *Kırgızdardın cana Kırgızstandın Tarihiy Bulaktarı*. Bişkek.
- MAHMUD, K. *Divanü Lügati't Türk Tercümesi I - IV* (1998). çev. Besim Atalay, Ankara, 4. Baskı.
- DOBJANSKIY, V. N. (1984). *Nabornıye Poyasa Yujnoy Sibirii i Tsentral'noy Azii Kak İstoriçeskiy İstoçnik (1 ts. do n.e. - 1 ts. n.e.)*. C.1, Avtoreferat Na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskih Nauk Kemerovo.
- DOBJANSKIY, V. N. (1990). *Nabornıye Poyasa Koçevnikov Azii*. Vestnik NGU.
- ESKEEVA, M. (2007). *Köne Türki Jane Kazirgi Kıpşak Tilderiniñ Monosillabtk Negizi*, Almatı.
- İNAN, A. (1966). "Tuğ-Bayrak (sancak)". *Türk Kültürü*, 46, 71-75.
- İNAN, A. (1987). Altay Şamanlığına Ait Maddeler (A. V. Anohin'den tercüme). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara, 404-453.
- KAFESOĞLU, İ. (2000). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul.

- KIZLASOV, İ. L. (2001). Runiçeskiye Nadpisi Na Dvuh Poyasnih Nakoneçnikah. *Drevnosti Altaya*, 6, Gorno-altaysk, 132-138.
- KOCA, S. (2003). *Türk Kültürünün Temelleri*. C. II, Ankara.
- KORMUŞİN, İ. V. (1997). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii*. Moskova.
- KORMUŞİN, İ. V. (2008). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii: grammatika i tekstologiya*. Moskova.
- KÖPRÜLÜ, O. F. (1992). “Bayrak”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 247-254.
- KÜÇÜK, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı, *Bilig*, 54, 185-210.
- LEVİTSTAYA, L. S. vd. (1989). *Etimolojiçeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov, Obşetyurkskiye i Mejtyurkskiye Leksiçeskiye Osnovi Na Bukvi ‘C’, ‘J’, ‘Y’*. Moskova.
- MERT, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara.
- NADELYAEV V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar’*. Leningrad.
- ÖGEL, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C. VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SOVETOVA, O. – MUHAREVA, A. N. (2005). Ob İspol’zovanii Znamyon v Voennom Dele Srednevekovih Koçevnikov (Po İzobrazitel’nım İstoçnikam). *Arheologiya Yujnoy Sibirii*, 23, 92-105.
- TEKİN, T. (2003). *Orhun Türkçesi Grameri*. İstanbul.
- TEKİN, T. (2004). Egegest (Körtle Han) Yazıtı. *Makaleler II* (hızl. Emine Yılmaz, Nurettin Demir), 463-478.
- TENİŞEV, E. R. vd. (2001). *Sravnitel’no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Leksika*. Genişletilmiş II. Baskı, Moskova, Nauka.
- UGDIJEKOV, S. A (1998). O Sakral’nom Haraktere Vlasti Pravatelya v Hakasii VI-X vv., *Vestnik HGU im. N. F. Katanova*, Vıp. VII. Seriya 7. Obşestvenno-politiçeskiye Nauki, Abakan, 34-45.